

ACTA MOLDAVIAE MERIDIONALIS VASLUI XXI, 1999

MAREȘALUL ION ANTONESCU PERSONALITATE CONTROVERSATĂ ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

Constantin FOCȘA

La popoarele, cu o conștiință morală superioară, eroul național întrupează în chipul cel mai fericit virtuțile caracteristice ale neamului său. El luptă și acționează pentru drepturile lui legitime, contribuind însă prin lupta aceasta la triumful marilor idealuri ale umanității. Punând în mișcare instinctele nobile ale rasei, eroii noștri cei mai reprezentativi au servit totodată, prin efortul națiunii lor, aceste superioare țeluri.

Dacă vrem, așa cum repetăm mereu "să învățăm ceva din istorie, atunci ea trebuie cunoscută" așa cum a fost, cu cele bune și rele ale ei. Să îndrăznim să spunem că, de obicei, se învață mai mult dintr-un eșec, decât dintr-o izbândă.

În ultimii ani s-a scris foarte mult despre mareșalul Ion Antonescu, au apărut multe volume ale istoricilor și extrem de multe articole în ziare și reviste. Era mai mult decât firesc să fie așa, ținând cont de modul cum fusese prezentată perioada cât el a fost președinte al Consiliului de Miniștri, din 6 septembrie 1940 până în 23 august 1944.

Necunoașterea a fost organizată și întreținută forțat la nivel statal. Mareșalul Ion Antonescu, după 23 august 1944, nu a mai avut dreptul să calce pământul țării decât pentru a fi judecat și sacrificat. Dar mai mult după ce sacrificiul său a fost consumat în fața poporului, traumatizat sub opresiunea vrăjmașă, prigoana împotriva numelui sau a devenit mai intolerantă.

Pentru că amintirea lui stăruia mereu în sufletele românești, s-a deschis campania furibundă a denigrărilor: "criminal de război", "trădător de țară", "nume odios", și atât de multe alte invective. Hotărât lucru, numele mareșalului Antonescu nu-și mai găsea loc în țara lui, după cum nici trupul lui nu și-a aflat locul de veci.

Cuvintele profetice prin care-și încheie "ultimul cuvânt" la proces, continuau să-și păstreze întreaga semnificație:

"Popor ingrat, tu nu vei avea nici cenușa mea", la care noi, în cunoștință de cauză, putem spune că nu poporul a fost ingrat, el a fost cu totul nevinovat și necunoscător al mașinațiilor politice cărora el însuși i-a căzut victimă.

S-au publicat și numeroase documente, parte din rezoluțiile puse pe diferitele acte oficiale sau despre tatonările de armistițiu pe care reprezentanții guvernului Antonescu le-au făcut la Stockholm, cu ambasadorul U.R.S.S., doamna Kollontai,

despre momentul arestării și perioada care a urmat. Zguduitoare au fost imaginile de la execuția generalului și a trei dintre colaboratorii săi apropiați, publicate pentru prima dată, după 47 de ani, în nr. 1/1993 al revistei "Magazin istoric" și reluate după două luni, împreună cu altele, în publicațiile "Libertatea" și "Vremea".²

S-ar părea însă că ne găsim sub un blestem: acela de a nu nimeri prea ușor drumul drept, calea de evaluare corectă, obiectivă a acestei personalități cu tragic destin, care a fost adusă la conducerea țării într-o situație dramatică, în momentul când era pusă sub semnul întrebării chiar existența statului român. Este cu atât mai greu de înțeles acum așa ceva, cu cât, după 42 ani de totalitarism, nu mai avem un turn de dirijare și control al istoriografiei române. Și, totuși, în privința lui Antonescu s-au făcut simțite două tendințe extreme, la fel de periculoase. Una, care caută să-l înnegrească pe mareșal cât mai mult: "antisemit, înverșunat", "singurul vinovat al dezastrului României din timpul și după al doilea război mondial", un individ care, dacă nu poate fi șters din istoria României, nici nu merită atenția care i se acordă. Cealaltă tendință vede în el un semizeu, un erou fără prihană și greșeală și, dacă totuși ar fi greșit vreodată, nu este bine să o spunem pentru că dăm apă la moară denigratorilor săi. Uitați-vă bine la imaginea lui dinaintea salvării ucigătoare și veți putea înțelege că Ion Antonescu nu are nevoie nici de unii, dar nici de ceilalți. Pentru că el a fost un om și, deci, supus greșelii. Dar, a avut un curaj și o demnitate peste norma obișnuită, care l-au făcut să își asume conducerea țării într-un moment de gravă criză, după grele pierderi teritoriale pentru România și când toate forțele politice se dăduseră în lături.

Omul Antonescu, militar de formație, era și impulsiv. Le atrăsese atenția colaboratorilor săi să nu-i execute ordinele date în momente de supărare. Bine era dacă aceștia i-ar fi ascultat rugămintea. Așa că el a făcut și multe greșeli în timpul guvernării sale, care, este bine să nu o uităm, s-a desfășurat în condiții de război, când întreaga viață a oricărei țări devine alta, se supune altor reglementări și altor determinări, chiar și psihologice. Dar care este șeful de stat sau de guvern care să nu fi făcut greșeli? Totul trebuie analizat cu luciditate și capacitate de discernământ, în contextul istoric în care au avut loc evenimentele, s-au luat deciziile, s-au tras consecințele.

Politica trebuie văzută prin faptele și raportul de forțe care au determinat-o sau au constrâns-o, ca și prin interesele naționale și politice implicate.

Avem convingerea fermă că meseria istoricului trebuie, în sfârșit, să se apropie de cea a chirurgului și să se îndepărteze de cea a decoratorului.

Dezbaterea susținută în ultima vreme în țară sau în străinătate pe teme privind personalitatea Mareșalului Ion Antonescu, ale epocii sale și problemelor cu care s-a confruntat nu poate fi bănuită nicidecum ca tindind, în mod obligatoriu, la reabilitarea fostului conducător al statului român în perioada 1940 – 1944. Din motive ce nu se cer evident dezvoltate, o discuție azi despre Antonescu, științifică ori nu, este în afara unei tentative de reabilitare, fie și numai pe considerentul că Mareșalul nici nu are nevoie de așa ceva. El a fost un om al timpului său, aparține unui trecut zbuciumat (cu toate luminile și umbrele lui) și nimeni n-ar putea desprinde în vreun fel din mediul său pe acest "actor" al scenei istorice naționale și (vrem, nu vrem) internaționale, aceasta fie și numai prin pozițiile deținute între 1940 – 1944 în statul român și prin deciziile luate în consecință.

Pe asemenea baze, avem în vedere elucidarea unei multitudini de aspecte ce întregesc imaginea României confruntate în epoca celui de-al doilea război mondial cu o serie de probleme vitale, dar dintre care - în concepția și în acțiunea Mareșalului Ion Antonescu – s-au impus două: refacerea integrității teritoriale a României Mari și

salvgardarea țării de pericolul dominației comuniste.³

Situația lui Antonescu prezintă analogie cu cea a mareșalului Pétain: amândoi au luptat – dar la niveluri de comandamente diferite - împotriva Germaniei, în primul război mondial; amândoi au fost nonconformiști în perioada interbelică; amândoi au fost convinși că pot reface, fie și parțial, situația țărilor lor, printr-o colaborare cu Germania; amândoi au folosit un discurs naționalist – paternalist având ca teme: patria, munca, familia; amândoi nu au avut un partid al lor. Doar sfârșitul lor a fost diferit: mareșalul Pétain, condamnat la moarte, a fost grațiat și a murit în detenție.⁴

Aflând rostul Germaniei naziste în războiul anticomunist, Mareșalul preciza: "Conducătorul nefericit al Franței – și mai nefericite de azi – (Mareșalul Pétain) a declarat într-o recentă chemare la realitate a unui popor care a căzut și el victimă josnică unei guvernări venale, iudeo – democratice și masonice, că are convingerea că, dacă <<Germania ar fi înfrântă, Sovietele ar impune mâine legea în Europa și s-ar termina astfel cu independența și patriotismul națiunilor". Am avut și am această convingere. Rămân la această convingere fiindcă noi, mai curând ca alții, mai total ca alții, vom fi zdrobiți:

-pentru că suntem punte între slavi și zăgazul care stă de secole în calea expansiunii lor către vestul și sud – estul Europei;

-pentru că avem bogățiile pe care le avem și

-pentru că vom fi trambulina salturilor lor viitoare."⁵

dacă investigăm problema abordată prin prisma unei opțiuni a lui Ion Antonescu între fascism și comunism (?!), se va înțelege că, în aprecierea sa, conducătorul statului român din 1940 – 1944 a avut în vedere realitatea fundamentală în raport cu care sistemul comunist se afla la originea tuturor crizelor și bulversărilor social – economice și politice ale veacului al XX-lea, neignorând – dacă dorim – faptul că sistemul comunist se număra din toate punctele de vedere, inclusiv sub cel cronologic, între marii vinovați de nașterea regimurilor fasciste și cu prioritate, a variantei sale cele mai odioase – hitlerismul.

Pentru Antonescu, comunismul reprezentat sau îmbrățișat de Rusia Sovietică, în 1940 – 1944, era ca sistem social – politic și ca o putere agresivă, cauza directă a marilor nenorociri suportate de România: prăbușirea granițelor, suferințele românilor din provinciile istorice pierdute, reorientările dramatice suferite în politica generală a Bucureștilor și, mai cu seamă, sumbrele perspective "rezervate" statului român și poporului nostru, de a ajunge în scurt timp în sfera de interese, dacă nu sub domnia propriu-zisă a imperiului sovietic ce acționa în umbra secerii și ciocanului.⁶

Problema dictaturii antonesciene. Ion Antonescu a fost singurul om politic care a avut curajul de a-și lua asemenea răspundere, conștient de riscul pe care și-l asumase; iar, o dată cu terminarea dominației germane – căreia i-a făcut față în cele mai apropiate condiții de suveranitate reală - trebuia să cadă și el: ceea ce s-a întâmplat la 23 august 1944.

Cât de dictator a fost Ion Antonescu? El a negat că ar fi fost . Îndrăznim să spunem că - în limitele unui stat naționalist și în măsura în care acesta și-a putut păstra în fapt independența față de Germania (naționalismul însuși ajută în acest sens) – România a fost un stat de drept cu limite subiective, adică în măsura în care Ion Antonescu concepea statul de drept. Avem în vedere că acțiunea sa s-a bazat pe "starea de extremă necesitate", iar nu pe vreo abordare teoretică; și că în afara partidelor totalitare și departe de a înființa el unul (cum i se cerea), a admis în viața politică, schimbând puncte de vedere cu partidele azi istorice, cărora le oferea colaborarea sau chiar luarea puterii, în timp ce acestea i-o refuzau în același timp socotind conducerea sa.⁷; iar Mareșalul, lăsându-le să trateze condițiile armistițiului

care începuse a se dovedi necesar: "politica unei țări – spunea el – nu trebuie pusă pe o singură mână, deoarece acestea îl îndepărtau de regimurile fasciste. El a evocat, la prima lui proclamație, drepturile și legalitatea; și mai e cunoscut că deși, cu depline puteri, cerea să i atragă atenția asupra aspectelor de ilegalitate ale acțiunilor sale, mulțumind în acest sens, el căuta colaborarea și discuțiile.⁸ Mai mult, principialitatea și corectitudinea sa morală, generatoare de procese de conștiință și de încredere, uneori nemeritată în semeni, i-au adus neajunsuri. Căci dacă ele sunt cele ce l-au determinat pe Carol II să-i încredințeze puteri excepționale și pe Adolf Hitler să-i respecte lui și țării sale o cvasi-independență, ba chiar să-i încredințeze comanda unei mari unități germane, nu mai puțin această corectitudine, cea față de aliat și anume de a-l avertiza de denunțarea alianței – a fost considerată deplasată, fiind motivul oficial – cel puțin al demiterii sale.

Greselile lui Antonescu. Dacă însă, în linii mari, găsim că guvernul Antonescu a reprezentat, pentru România acelor ani, o necesitate, în același timp el a fost dezavuat în mod nedrept, nu numai de statele care nu au recunoscut dreptul națiunii române la un stat suveran, ci pentru încălcarea ordinii de drept. Ne referim la acel "val de teroare" abătut atât asupra comunistilor, cât și asupra legionarilor, fiind condamnați cu închisoarea și internați în lagăr, iar unii dintre ei, chiar la moarte; la deportările din Transnistria, teritoriu ce aparține Uniunii Sovietice etc.⁹

Mai toată lumea e de părere că "fără sprijinul armatei, generalul Ion Antonescu nu s-ar fi putut impune și mai ales nu s-ar fi menținut atâta vreme în fruntea statului român.

Poate fi acceptată fără rezerve o astfel de apreciere? Chiar s-a bucurat el de sprijinul solidar al corpului de comandă?

Atunci când se vorbește despre raporturile lui Ion Antonescu și corpul de comandă al oștirii române, se insistă mai mult asupra măsurilor de eliminare din cadrele active ale armatei a celor care fuseseră colaboratori apropiați ai fistului rege Carol II. Unilateral au fost privite și măsurile ulterioare de îndepărtare a unor cadre de conducere ale armatei care n-au împărtășit vederile conducătorului statului privitoare la rosturile și durata angajării țării în războiul din Răsărit.

Între mareșalul Antonescu și corpul de comandă n-au existat nici pe departe acea solidaritate și armonie pe care – dintr-o insuficientă cunoaștere și analiză lucidă a faptelor – unii autori încearcă să le impună conștiinței publice.

Recent, istoricii cd. Dr. Alexandru Duțu și Florica Dobre au subliniat că fenomenul de divergență de opinie s-a amplificat în cursul anilor, că el reliefează nu numai anumite trăsături de caracter ale mareșalului – inflexibilitate, orgoliu, intoleranță față de opinia celui alt, spirit autoritar și lipsa de încredere în colaboratorii săi – ci și o evidentă divergență de concepție privitoare la război și situația generală a României din acei ani.¹⁰

S-ar putea obiecta generalilor aflați în divergență cu mareșalul că în cea mai mare măsură au făcut publice aceste opinii după 23 august 1944. Nu. Situațiile generate de ciocnirile dintre generali și mareșali s-au produs în mod public și am putea spune și chiar istoric, dat fiind că în cea mai mare parte ele se petreceau în momente de gravitate istorică pentru țară. Cu toată predilecția mareșalului spre autoritarism chiar asupra foștilor săi colegi, camarazi și foști elevi, generalii s-au exprimat clar și sincer, cu simț al onoarei și mai ales al responsabilității. Chiar în fața evenimentelor. Dar să nu uităm: Ion Antonescu avea o mentalitate și un comportament înclinat fatal spre dictatură. Nu este deloc întâmplător faptul că mulți dintre cei sancționați de mareșal au îngroșat rândurile adversarilor săi. Și trebuie să recunoaștem: Antonescu a avut un talent deosebit în a-și face dușmani.

Ce a imputat așa-zisul Tribunal al Poporului mareșalului Ion Antonescu și colaboratorilor săi apropiați? Vom proceda la un scurt inventar.

Principal, întregul proces s-a dezvoltat într-o culpă gratuit imputată, în primul rând acuzaților, în mod direct, și apoi întregului popor român, indirect: alianța cu cel de-al treilea Reich. Cei care au stat în spatele acuzației n-au binevoit să sugereze o altă soluție, o alternativă la impasul României în toamna anului 1940. Prin decizia sa din noiembrie 1940, statul român s-a menținut în ființă și independență. Faptul, în clipa dată, fiind capital.

Cea mai gravă acuzație dedusă din principiul procesului a fost aceea conform căreia, ignorând dorința de pace a Rusiei sovietice, Mareșalul ar fi pregătit România de război împotriva acesteia încă din primele zile ale guvernării sale. Astăzi, acuzația este lovită de deriziune, fiind un fapt dovedit că Rusia sovietică, angajându-se în pactul Ribbentrop – Molotov, a avut un rol esențial, nu doar în declanșarea celui de-al doilea război mondial, ci și în extinderea lui. Un rol cel puțin egal cu cel al Germaniei naziste.

Colateral, Mareșalului i s-a imputat faptul că ar fi fost în cunoștință de cauză cu pregătirile de război ale Germaniei împotriva Rusiei sovietice, în general, și cu planurile operațiunii "Barbarosa" în special, încă de la prima sa vizită la Berlin, procedând în consecință la reorganizarea și întărirea armatei române. În realitate, în primele luni ale guvernării sale, Mareșalul doar a intuit că un conflict militar între Germania și Rusia era, pur și simplu, inevitabil.

Nu cunoaștem vreun caz similar cu acela din mai 1946, când unei autorități responsabile într-un stat amenințat cu ștergerea de pe hartă i se impută întărirea forțelor armate necesare conservării ființei statului.

Colaterale primei acuzații au fost și acelea referitoare la modul de purtare a războiului, la natura ocupației militare românești în teritoriile cucerite și la regimul acordat prizonierilor de război sovietici. Dar, tot ceea ce s-a imputat Mareșalului, în rechizitorii întemeiate pe o retorică găunoasă, nu pe fapte verificabile, nu se probează documentar.

Diferite aspecte ale politicii interne sub regimul Mareșalului la rândul lor, răstălmăcite pe parcursul rechizitoriilor, falsificându-se de fiecare dată fondul problemei și proiectându-se în prim planul atenției întâmplări marginale, lipsite de orice semnificație în speța juridică dată, dacă avem în vedere realitatea că cel mai însemnat inculpat guvernase o țară aflată sub arme și în război.

Între altele, i s-a imputat Mareșalului persecutarea secției din România a Cominternului, instituție de diversiune desființată de însuși Stalin în 1943, la cererea expresivă a aliaților săi americani și britanici. În primul rând, cei mai mulți membri ai ei nu erau etnici români și au fost tratați așa cum sunt tratați în lumea întreagă delincvenții care n-au nici cetățenia țării pe teritoriul căreia au comis delict; în al doilea rând, cei mai mulți dintre ei s-au implicat în ostilități. În orice țară din lume aflată într-o situație asemănătoare cu a României, astfel de oameni ar fi fost tratați cu aceeași măsură: condamnarea la moarte.¹¹

I s-a imputat Mareșalului culpa de a-i fi persecutat pe evrei. Este lucru știut că evreei s-au purtat neloial față de autoritățile și armata română cu prilejul cedării Basarabiei și Bucovinei de Nord și persecuțiile pe care le-au îndurat ulterior au pornit din resentimente imposibil de contractat în condițiile de atunci. Dar, tot atât de adevărat este că evreei din România nu au traversat tragedia coreligionarilor lor de sub alte orizonturi europene.

Dintre aliații Germaniei, alături de Bulgaria, România a fost țara care a refuzat să pună soarta evreilor din cuprinsul ei la discreția celor ce propovăduiau "soluția

finală". Studiile publicate în anii din urmă recunosc adevărul că aceștia s-au bucurat de un regim privilegiat, într-un totu excepțional în acea epocă sumbră.

A mai fost acuzat Mareșalul de prigonirea unor sectanți, îndeobște din rândul celor cărora natura credinței lor nu le îngăduie să pună mâna pe armă, ca și de înfruntarea României din punct de vedere economic și chiar ideologic Germaniei, dar și de alte învinuiri; dar toate se pot răsturna pe temeiul unor documente obiective.

Ne putem întreba: ce mai rămâne din rechizitoriile acuzatorilor publici? Cât de întemeiat a fost verdictul dat sub președinția lui Al. Voitinovici?

Nu încape îndoială că procesul intentat Mareșalului și colaboratorilor săi a propăiași trebuie rejudicat. Dacă nu la bara justiției, cel puțin în noile cărți dedicate istoriei frământate a României. Prin verdictul nedrept din 1946, nu au fost loviți numai niște oameni, nu a fost defăimat numai un regim, ci a fost lovită și defăimată o întreagă țară, al cărei prestigiu a fost și rămâne și azi zdruncinat în conștiința universală.

Mareșalul Antonescu a înțeles spiritul epocii și i-a imprimat cursul corespunzător, chiar dacă acesta a presupus jertfa de sine, sacrificiul suprem, dar nicidecum abandonarea intereselor superioare, permanente ale țării și Neamului Românesc. Pentru respectul ori impunerea acestora, Mareșalul Ion Antonescu a dovedit cu strălucire, în miezul unei epoci dintre cele mai dificile din întreaga evoluție a umanității că, dacă condițiile au solicitat-o, el a știut că o cauză nu are nevoie doar de propagatori, ci și de soldați!

Și, ce altceva a fost Ion Antonescu, dacă nu Soldatul cauzei ce s-a numit ROMÂNIA ETERNĂ?

UN LUCRU ESTE CERT: Neamul este pregătit și-l așteaptă însetat de adevăr și de pilde eroice. Miruit și purificat prin jertfele tineretului, îi iese înainte cu flori de mirt și fum de tămâie.

Fie ca marele lui suflet să-și afle acum locul și liniștea de veci sub cerul patriei scumpe, dacă cenușa trupului său nu poate avea loc de veci după dorința sa.

Socurile statuiilor prigonitorilor lui au fost eliberate: unul din aceste socuri îi așteaptă statuia!

NOTE

¹ George Magherescu, *"Adevărul despre mareșalul Antonescu"*, volumul III, Editura Păunescu, 1991, p. 397 – 398.

² General (r.) Petre Vasilescu, *"Este ceasul al 12-lea"*, introducere Cristian Troncotă, în rev. "Magazin istoric", anul XXVII – nr. 9 (318), septembrie 1993, p. 10 – 12.

³ Gheorghe Buzatu, *"Mareșalul Antonescu – soldat al cauzei anticomuniste"* - în vol. Ion Antonescu, Mareșal al României, *"Un A.B.C. al anticomunismului românesc"*, Iași, Editura "Moldova", 1992, p.7.

⁴ Florin Constantiniu, *"O istorie sinceră a poporului român"*, Editura "Univers Enciclopedic", București 1997, p. 394 – 395.

⁵ Iosif Constantin Drăgan, Ediția *"Antonescu, Mareșalul României și războaiele de reîntregire"*, II, Veneția, Editura Nafard, 1988, p. 360.

⁶ Gheorghe Buzatu, op. cit., p. 16.

⁷Idem, *"Mareșalul Antonescu în fața istoriei/ Documente, mărturii și comentarii"*, editare în colaborare cu Stela Cheptea, V. F. Dobrinescu și I. Saizu, Iași, B. A. I., vol. I, 1990, p. 323 și 324.

⁸Barbu B. Berceanu, *"Aspecte constituționale ale regimului Antonescu"*, în Ion Antonescu, op. cit., p. 25 – 26.

⁹*"Procesul mării trădări naționale"*, București, 1946, p. 65 – 66 și 101 – 109.

¹⁰Col. dr. Alesandru Duțu, Florică Dobre, *"Un război surd și uitat"*, în revista "Magazin istoric", anul XXXIII, nr. 9, p. 59 – 62 și nr. 10, pag. 28 – 32.

¹¹Iosif Constantin Drăgan, Cuvânt înainte la *"Procesul Mareșalului Antonescu"*, documente, vol. I, Ediție prefăcută și îngrijită de Marcel Dumitru Ciucă, Editurile Saeculum 10 și Europa Nova. București, 1997, p. 5 – 8.

LE MARÉCHAL ION ANTONESCU PERSONNALITÉ CONTROVERSÉE DANS L'HISTOIRE DES ROUMAINS

L'auteur présente quelques conclusions qui résultent des plus récentes apparitions historiographiques roumaines sur la personnalité complexe et controversée du Maréchal Ion Antonescu, héros national qui représente, d'une manière "heureuse" les vertus caractéristiques du peuple roumain.

Le premier problème étudié par l'auteur porte sur la malédiction qui semble nous gouverner au moment où l'on met en discussion la personnalité fascinante du Maréchal: celle de trouver difficilement la modalité d'évaluer correctement cette personnalité à destinée traque qui est arrivée en tête du pays quand l'existence même de l'Etat roumain était menacée. En tenant compte des recherches entreprises jusqu'à ce moment, on tire la conclusion que tout doit être analysé avec lucidité dans le contexte historique dans lequel les événements au lieu; la politique promue par le Maréchal doit être comprise à travers les faits et le rapport de forces qui l'ont déterminée ou qui l'ont contrainte, à travers aussi les intérêts nationaux et politiques impliqués.

L'auteur soutient et argumente que, dans la conception et dans l'activité du Maréchal Ion Antonescu se sont remarqués deux aspects qui compètent l'image de la Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale: refaire l'intégrité territoriale de la Grande Roumanie et sauver le pays du péril de la domination communiste.

D'autres problèmes examinés dans cet article portent sur l'analogie entre la situation d'Antonescu et celle du Maréchal Pétain, sur la dictature d'Antonescu, sur ses erreurs, sur les rapports, avec le corps de commande de l'armée roumaine (l'auteur tire la conclusion que les rapports entre le Maréchal Ion Antonescu et le corps de commande n'étaient pas si solidaires, tels, par certains auteurs à l'opinion publique), sur le procès intenté au Maréchal et à ses proches collaborateurs.

Comme conclusion l'auteur souligne que le Maréchal Ion Antonescu a compris l'esprit de son époque et lui a donné l'évolution nécessaire, même si cela a entraîné le sacrifice de soi-même, le sacrifice suprême, mais jamais l'abandon des intérêts et permanents du pays et du Peuple Roumain.